

Mellékletek:

Unghváry László gyóni magániskolája

Külterületi, tanyai iskola létesítésére és működtetésére városunk jogelőd községeiben kevés jelenleg ismert példa van: ezek egyike Unghváry László (1856-1919) gyóni magániskolája, melyet a korábbi tulajdonosa nevét viselő Zedlitz-majorban építtetett és tartott fenn a nagylelkű mecénás.

A tanyai iskola fogalmát és általános ismérveit a legtömörebben a Magyar néprajzi lexikon szócikke határozza meg: „tanyai iskola: tanyásodott határrészen álló, zárt településen kívül eső, külterületi alsó fokú oktatási intézmény. Egy vagy két tanteremből, valamint tanítói lakásból áll. Általában osztatlan vagy részben osztott. Gyakran tanító házaspár lakik kint az iskola melletti lakásban, akik közül a feleség az alsó tagozatot, a férj pedig a felső tagozatot tanítja. A környékbeli tanyai gyerekek gyalog és kerékpárral közelítik meg a pusztai iskolát. Télen, nagy hó esetén egy-egy dülő gyerekeit sok helyen felváltva viszik a szülők lovasszánkóval. A tanyai iskola nemcsak oktatási, hanem közművelődési feladatokat is ellát. Tanítója egyben a környék népművelője, tanácsadója is. A lakosság gyakran keresi fel ügyes-bajos dolgaival. Kultúrház híján a tanyai iskolában tartanak műkedvelő színjátszó próbákat és előadásokat, sőt néha bált is.”

Gyón község a XIX. században szinte folyamatosan gyarapodó időszakát élte. 1900-ban, amikor Unghváry László már 494 holdon gazdálkodott Gyónon, az össznépessége 2478 fő, melyből 518 a 6-14 éves korú gyermek. Az elemi népiskolákat az egyházak tartották fenn (római katolikus, református, evangélikus), melyek hiányos felszerelése és a gyakori tanítóhiány megnehezítette az oktatást. A településhez nagy kiterjedésű külterületek, puszták tartoztak, ahol sok gyerek élt. A tanyasi gyerekeknek így több kilométert kellett gyalogolni ahhoz, hogy eljussanak a községbe. Télen az időjárási viszonyok nehezítették meg az iskolába járást, más évszakok szezonális dologidőiben pedig a családok megélhetése miatt gyakran a gyerekeket is munkára fogták az iskola helyett.

A külterületen lakó gyermekek magas létszáma okán, a belterületen működő iskolák mellett nyilvánvalóan szükség lett volna tanyai iskolák létesítésére is. Azonban a község a szükséges anyagi fedezet hiányában egyre-másra, hatósági presszióknak is ellenállva évtizedeken, emberöltőkön át elodázta ezt a döntést és következésképpen a megvalósítást is.

Ugyanakkor a gyermeknevelés témájában érzékeny Unghváry László szülővárosában, a ceglédi tanyavilágban az első községi egytanítós iskolát 1878-ban hozták létre, és néhány évenkénti gyarapodással számuk 1913-ban már elérte a tizenegyet.

Ennél az esztendőnél azért érdemes megállni, mert a ceglédi jó példát Unghváry László ekkor adaptálta Gyónon. Sudik Gyula (1881-1915) ceglédi ipariskolai rajztanár júliusban készítette el az épületegyüttes tervrajzát. A parkosított környezetben (virágoskert, rózsáskert) az egyosztályos tanterem (5,3X7,6m) verandával (5,3X3,3m), udvarral, játszótérrel szolgált a gyerekek oktatását. A hozzáépített tanítólak helyiségei: veranda (5,3X3,3m), előszoba (2,85X3,3m), konyha (7,6X3,8m), kamra (7,6X3,8m) és 3 szoba (2,85X3,5m; 3,5X5,28m; 3,5X5,28m). Az épület közelében ürgödrös illemhelyet alakítottak ki.

Garzó Sándor (1883-?) községi jegyző augusztus 30-án a következőképpen véleményezte a tervezetet:

„Hivatalos bizonyítvány

Alulírott községi jegyző ezennel hivatalosan bizonyítom, hogy Gyón község határában fekvő és annak közigazgatásához tartozó Göboly-járás pusztája, mely jelenleg Unghváry László ceglédi szőlőbirtokos tulajdonában van, az anyaközségtől több, mint három /3:/ km. távolságra esvén, meghaladja azon utat, melyet a gyermekek a minden-napi oktatás érdekében megtehetnek.

Igazolom továbbá, hogy a nevezett uradalomhoz a Gyón-községi elemi iskolákon kívül csak még távolabb eső iskolák vannak s éppen ezért szívesen konstátálom, hogy Unghváry László által a saját uradalmában építendő magánjellegű el. népiskola köz-szükségletet pótol annál is inkább, mert szintén hatóságilag igazolható tény, hogy nevezett birtokon a vele közvetlen szomszédos uradalmakkal együtt minim. 38 tanköteles korú és iskola nélkül növekedő (:6-12 éves:) gyermek van, kiknek számuk már előre is megállapíthatólag folyton növekedőben leend s akiknek- és szüleiknek, közvetve pedig az egész társadalomra valóságos jótétemény számban megy Unghváry László úr nemes és humánus tervének annyira kívánatos kivitele.

Gyón, 1913. évi aug. 30-án.

Jelen bizonylat hitelül:

Garzó Sándor
községi jegyző”

A ceglédi sajtóban már másnap hírül adták a nemes gesztust:

„Áldozatkészség. Unghváry László szőlőnagybirtokos, a Gyón község határában fekvő Göboly-járás nevű pusztáján iskolát emeltet mintaszerű berendezéssel. A mai anyagi világban, amidőn még a szív érzéseinek is az érdek a mozgatója, vajmi ritka az ilyen nemes és önzetlen cselekedet. Ép ezért különösen jól esik látnunk az ilyen áldozatkészséget, melynek folytán számos család s mintegy 40-45 tanköteles jut az elemi művelődés, a civilizáció ösvényére.”

A következő méltatásból a beruházás költségigénye is nyilvánossá vált:

„Iskola alapítás. Újabban ismét szép tanújelét adta nemes áldozatkészségének Ungváry László szőlőnagybirtokosunk, ki minden ideális és nemes eszme iránt tud lelkesedni. Ugyanis Gyón község határában, hol terjedelmes birtoka van, a saját és szomszédos birtokosok földjén foglalkozó családok tanköteles gyermekei részére mintegy 15 ezer korona költségen magániskolát létesít, melyet már október 15-én át is fog adni rendeltetésének. Az érdekelt szülők és hatóság hálája mellett mi is készséggel hajtjuk meg az elismerés zászlaját.”

Az ambiciózus kivitelezési terv végül november elején valósult meg:

„Iskola megnyitás. Említettük már lapunkban, hogy Ungváry László szőlőnagybirtokos és faiskolatulajdonos Gyón község határában, a göbolyösi járásban, ahol szintén nagy kiterjedésű birtoka van modern iskolaépületet és tanítói lakást emeltetett saját költségén. Az iskola előzetes tanfelügyelői engedély alapján f. hó 4-én már meg is nyílt Molnár Margit tanítónő vezetésével. A tanulók száma ez idő szerint mintegy 40, kiket a nagylelkű iskolaalapító ingyen tanszerekkel és könyvekkel lát el. Ez a szám azonban a tavasszal még bizonyosan gyarapodik. A nemes áldozatkészség méltán megérdemli az elismerést.”

A tudósításból az iskola működésének lényeges adatait érdemes külön is kiemelni:

A tanítás kezdete: 1913. november 4. A tanulók létszáma: 40 fő. Az oktatást Molnár Margit tanítónő végezte. Az iskolaalapító ingyenesen biztosította a könyveket, tanszereket.

A következő évben kirobbanó világháború nem ingatta meg Unghváry László gazdálkodását, sőt a nehéz időkben Gyónon többszörösére, 1542 holdra bővítette birtokát, és kezdetben az iskola is működött. Rhédei János királyi tanfelügyelő 1915. decemberi jelentése azonban már az intézmény megszűnését rögzítette az okok ismertetése, részletezése nélkül, melyet így csak vélelmezni lehet. (Lehetséges például, hogy a bevonultatott férfiak munkából történő kiesésének pótlása miatt végletesen lecsökkent a környező tanyákból az iskolába járatott gyerekek száma.) A tanfelügyelői jelentés szerint az 1915/16-os tanévben már nem üzemelt az iskola.

Unghváry Lászlónak a legnagyobb veszteséget az első házasságából származó és utódjának nevelt fia, Unghváry Ede (1881-1914) tartalékos honvédhadnagy 1914. decemberi hősi halála jelentette. Gyóni vonatkozás, hogy a birtok felügyeletét özvegye, Molnár Aranka (1891-1963, később, 1920-tól, második házassága révén: Milcsevics Jánosné) vette át, aki itt élt a három kiskorú gyermekével (László, Vilma, Ede). A képzett kertész Unghváry Ede 1911. februárban vette nőül Molnár Arankát és négy évet éltek boldog házasságban. Unghváry László unokái nyelvoktatását szem előtt tartva 1919. márciusában a következő álláshirdetést tette közzé:

„A Gyón-göbolyjárasi (Pest m.) Unghváry László-féle birtokon levő magán elemi iskolához olyan tanítónőt keresek, aki tökéletesen beszél németül, s a tanórákon kívül az iskolafenntartó három kis unokájával németül társalog. Fizetése 150 korona havonta és teljes ellátás. Állás azonnal elfoglalandó. Kérvények, okmányok Unghváry László birtokoshoz küldendőék Czeglédre.”

A folytatásba azonban beleszólt a történelem, a Tanácsköztársaság ceglédi megpróbáltatásai Unghváry László halálához vezettek, s ez magániskolája sorsát is megpecsételte, mert az örökösei tulajdonába került részvénytársaság nem indította újra, hanem végleg megszüntette az intézményt.

Utóélet

Az iskola épülete a későbbiekben intézői lakként szolgált. Az eredeti rendeltetésére azonban nagyon is szükség lett volna, olvashatjuk településünk monográfiájában:

„1924-ben Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegye közigazgatási bizottsága 6110/1924. sz. rendeletében a községet a határ Ny-i részén élő tankötelesek számára tanyai iskola felállítására kötelezte. A községhez tartozó pusztákon élő tankötelesek száma: Csárdapuszta 36, Alsó és Felső Esső-puszta 44, Göbolyjárasi majorok 45, Halász Jenő dűlő 15, Örkényi út 13, Segesváry út 24. Az egyéb külterületeken még 78 iskoláskorú gyermek élt. A község képviselőtestülete az új iskola felállítása ellen azt az érvet hozza fel, hogy nincs olyan pontja a külterületeknek, ahol 3 km-es körzeten belül élő gyermekek oktatását meg lehetne valósítani. A másik döntő ellenérv: csak a legnagyobb hidegben tartják távol a szülők a gyermekeket az iskolától, így nem szükséges az új iskola felállítása. 1926-ban ismét felvetődik a tanyai iskola felállításának szüksége, a képviselőtestület Ungváry László által felajánlott területen építendő iskola

költségeihez a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium segítségét kéri. „.. az érdekeltség semmiféle hozzájárulással nem hajlandó támogatni az iskola felállítását. A gazdasági válság elodázta az új iskola felállítását, sőt a meglevő iskolákat is bezárták a fűtőanyag hiánya miatt.”

Ugyanakkor a helyi emlékezet megőrizte, hogy az Unghváry major jelentős szerepet játszott a leventemozgalmában. Kijelölt, állandó helyszíne volt az oktatásnak, ahol pl. a gyakorlópuskákknak külön tárolót építettek. A foglalkozások vezetői szigorúan megkövetelték és számon tartották a kötelezett, iskolába nem járó 12 és 21 év közötti fiatal férfiak jelenlétét, a távolmaradókat pedig szankcionálták, ha kellett, visszatérően is.

A II. világháború befejezése után az 1945. augusztus 16-án megjelent 6650/1945 ME rendelet előírta a népiskolák és a gimnázium, ill. polgári iskola I.-IV. osztályai helyébe lépő egységes nyolc évfolyamos iskolai hálózat kialakítását. Gyónon a Nemzeti Bizottság az Unghváry-féle lakást és a hozzá tartozó két hold földet vette igénybe tanyai iskola céljára, ahová 57 tanuló járt. Az iskola, mint helyszín az 1947. augusztus 31-én megtartott ún. „kékcédulás” választáson jelentős politikai-közigazgatási szerephez jutott, ugyanis itt állították fel Gyón község IV. számú szavazókörét. Itt szavaztak a határrész érintett lakosai: Göböljárás a Bartók-major és a Jóri tanyától végig, Felső és Alsó Essőpuszta az Örkény-Tatárszentgyörgyi határig. Az iskola működése azonban csak a lőtér 1952. évi bővítéséig tarthatott, amikor a tanyákat, földeket kisajátították és valamennyi épületet a földig le kellett bontani. Ez a sors jutott a teljes Unghváry majornak is, melyben akkor már 16 taggal az egykori cselédekből alakult Szabadság Tsz gazdálkodott.

Unghváry László (1856-1919) a gyóni magániskola létesítésével és néhány éves (1913/14; 1914/15. tanévek) működtetésével egyedi fejezetet írt településünk oktatástörténetében. Gesztusa értéktári védelmet érdemel a kulturális örökség kategóriában.

Bibliográfia

- Czeplédi Ujság: Áldozatkészség. 1913. augusztus 31. p. 2.
Czepléd: Iskola alapítás. 1913. augusztus 31. p. 3.
Czepléd: Iskola megnyitás. 1913. november 9. p. 4.
Félegyházi Hírlap egyesült Félegyházi Híradó: Áldozatkész tanügybarát. 1913. november 16. p. 4.
Kecskeméti Ujság: Iskola megnyitás. 1913. november 21. p. 3.
Unghváry László: Ha majd nem szólnak az ágyúk. Czeplédi Ujság, 1916. március 19. p. 1.
Unghváry László: Ép testben: ép lélek. Czeplédi Ujság, 1916. május 14. p. 1.
Hivatalos Közlöny: Hirdetések – tanítónői állás. 1919. március 6. p. 111.
Petri Edit - Torzsa István (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből. Dabas Nagyközségi Tanács, Dabas, 1975. p. 232, 321.
Szabó Alfréd: Séta a múlt század iskoláiban. Pest Megyei Hírlap – Czeplédi Hírlap, 1986. október 10. p. 13.
Reznák Erzsébet: Tanítók és iskolák Czepléd külterületén a Horthy-korszakban. In: Ikvai Nándor (szerk.): Életmód-kutatások Pest megyéből - Studia Comitatus 18. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1987. pp. 331-363.
Czagányi László (szerk.): Ezer dabasi pillanat: négy falu története a kiegyezéstől a második világháborúig családi fotográfiák tükrében. Pressman Bt., Dabas, 2010. p. 152.

Levéltári források:

- MNL PML IV. 415. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876-1950. b. III. Iskolai ügyek. **Az iskola rajzának és Garzó Sándor községi jegyző hatósági bizonyítványának felvételei Végh László Flórián munkája, felhasználása segítségével történik.**

- MNL PML V. 1046. Gyón nagyközség iratai (1880-) 1911-1950.

Wikipédia szócikkek: Unghváry László, Gyón, Leventemozgalom, 1947-es magyarországi országgyűlési választás.

Összeállította: Valentyik Ferenc